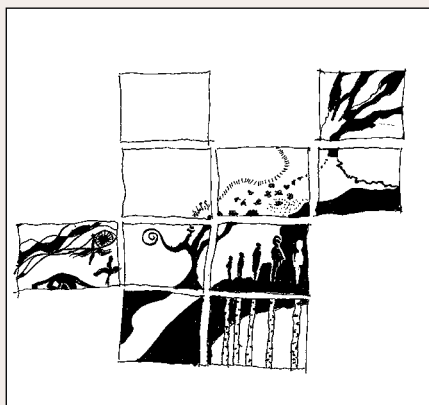

VÁNDOROK KÖNYVE

Recenzió | **Dvorszky Hedvig**

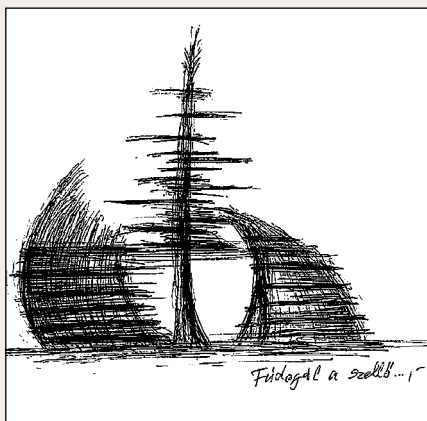
Hayde Réka rajza

„Két alapvető szerepet kellett a kötetnek betöltenie, melyek egymással némileg ellentétesek. Egyfelől negyed évszázad munkáját kellett bemutatnunk, többek közt olyan anyagokat, amelyek eddig még nem láttak napvilágot – mintegy számvetesként, dokumentálásként. Másfelől a könyv kifelé próbál nyitni, a Vándoriskola tevékenységét az egész építész- és nem építész társadalom felé kívánja bemutatni” – olvasható a szerkesztői előszóban. Ez a kitétel tulajdonképpen meg is határozza a kötet méltatójának azokat az irányokat, amelyek egy ilyen terjedelmes szakmai könyv bemutatásának alapvető feltételeit jelentik. Könnyítést nem jelent, sőt. Mivel a szakma – azaz az építész-társadalom – számára az elmúlt évtizedekben elvileg tudott dolgokról van szó, pl. ilyesmiről, hogy mi is a Kós Károly Alapítvány és mi a Vándoriskola, a benne dolgozó építészek milyen eszmeiség szerint határozták meg tevékenységüket, s még néhány alapdolgot sorolhatnák, ez nem kíván magyarázatot. A nem építész társadalomnak a kultúra iránt érdeklődő része viszont – nyugodtan kijelenthetjük – szinte semmit sem tud nemcsak ezekről a dolgokról, de úgy általában az építészet ok-okozati, eszmei és gyakorlati, esztétikai és funkcionális összetevőiről. A nem építész társadalomnak van még egy olyan része is, amelyet a más alkotó műfajok szereplői és az őket körülvevő intézmények alkotnak – tapasztalataim szerint e körökben sem sokkal jobb a helyzet. A társadalom szellemi szegregálódásának következménye ez, amely a közelmúlt évtizedei során csak még jobban felerősödött. Ebben az értelmiségi körökben is fájdalma-

san meg tapasztalható állapotban kell tehát értékelnünk ezt az építészeti forrásértékű dokumentációs vállalkozást, amelyet építészek – nem művészettörténészek – alkottak meg, számtalan illusztrációval élménnyé varázsolva a történetet, 307 oldalon.

Ez a könyv tehát nem csupán dokumentumai miatt bír kiemelkedő jelentőséggel, hanem a kortárs magyar kultúra és történelem alakulásának helyesebb történelmi megítélése miatt is.

A vaskos, puha fedelű kötet két belső oldalán 72-72 fiatal ember arcképe sejteti a téma lényegét: valamiféle oktatási szemléletet alkotó szereplőkről van itt szó. Hogy ez milyen jelentőségű, mennyire tér el más oktatási modellektől, s hogy milyen eredményeket mutatott fel negyedszázad alatt, nos, ehhez alaposan át kell olvasni a nem feltétlenül időrendi sorrendben egymást követő fejezeteket.

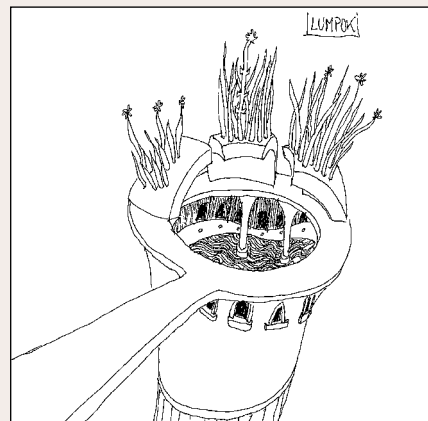

Nemes Dávid rajza

És már benne is van az olvasó a Nagy Kalandban. Mert, mint jó néhány más értelmiségi-kulturális vállalkozás a hatvanas-hetvenes években, a Vándoriskola kitalálása, létezése, működése is egyike volt a bénító Rendszer megváltoztatását elősegítő pilléreknek. E könyv előszavában Dévényi Sándor építész írja: „Különös színezetet ad a történeteknek, hogy az organikus szemléletű Kós Károly Egyesülés – nem kis mértékben Makovecz Imre személyes elkötelezettsége következtében – jelentős szerepet vállalt az új nemzeti közgondolkodás megteremtésében.” Visszatekintve ezekre az évtizedekre, kijelenthetjük, hogy hasonló jelentőségűek voltak a tokaji író-táborok, vagy a képző- és iparművészek országszerte el-

Várnai Bence rajza

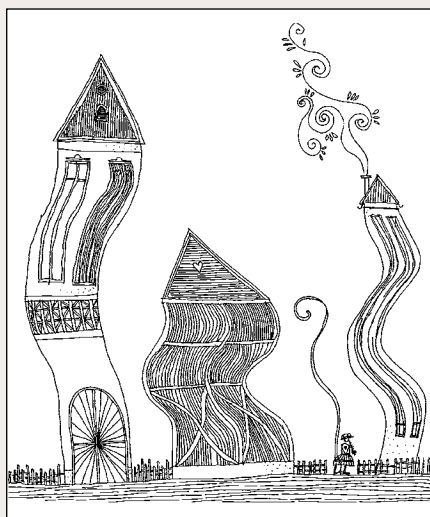
terjedt nyári szobrász-, kerámia-, üveg-, zománc-, fafaragó művésztelepi szimpozionjai is. Az sem mellékes tény, hogy mindezek a vidéki Magyarországon találtak befogadó helyszínekre. Ne feledjük, ezek a szellemi és gyakorlatias mozgalmak alig öt-tíz évvel az 1956-os forradalom után fakadtak fel a magyar társadalom mélyrétegeiből! Tény az is, hogy az organikus tervezői szemléletet Makovecz Imre építész honosította meg Magyarországon, amely, különösen kezdetben, az ő jelentős magyar és nemzetközi filozófiai-esztétikai-szakirodalmi ismeretei alapján mélyült el és terjedt egyre tágabb körökben. Nagyon helyesen, idézik is e kötet szerkesztői a forradalmi mozgolódásairól akkoriban már elhíresült Bercsényi Klubban, a visegrádi táborok tízéves működésének ünneplése alkalmából 1992-ben elmondott beszédét. Ebből emelem ki néhány gondola-

Szász István rajza

tát. „Az 1960-as évek végén vagyunk, amikor már kiderült, hogy Prága elbukott, kiderült, hogy a magyarországi reformpolitika elbukott, és erre kell berendezkednünk hosszú időre. (...) Ebben az időben úgy éreztem, hogy már öreg vagyok, és úgy éreztem, hogy a lakásomon egy maszek mesteriskolát fogok elindítani. Az 5 x 5 méteres szobámban 50 fős létszámmal egy szabadiskola típusú képzést indítottam el, amelynek alapjait egy Cordier nevű francia művészettörténész-építészettörténésznek a táblázata adta...” Makovecz ezzel a döntésével nemcsak a kétségbeesett szellemtelen akkori merev építészoktatást lépte túl, hanem visszanyúlt a két világháború közötti olyan amerikai, japán, francia építészeti és más tervezői

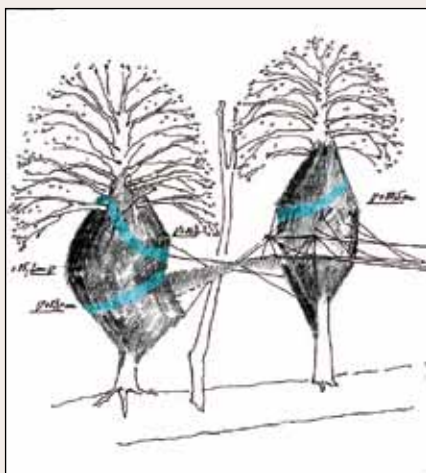
szellemi mozgalmak eszmei gyökereihez, amelyekről akkoriban ebben az országban csak rejtetten kézzől kézre járó szaklapokból, vagy más „rejtett” forrásokból lehetett valamelyest tájékozódni. Ekkoriban kezdtek egyre többen a nehezen megszervezhető erdélyi utazásokhoz is kapcsolódni, személyes ismeretséget keresve a nagy öreggel, Kós Károssal. A budapesti építészirodáknál, pl. a Szövterben zajló filozófiai jellegű magán-eszmecserek mellett a hetvenes években

Szász István rajza

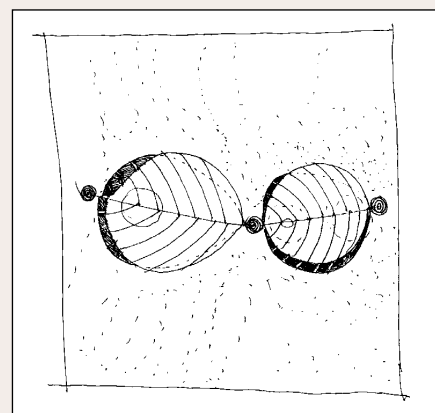
jelentős mozgalmassággal alakultak meg a dél-dunántúli nagy állami tervezőirodákon belül is ezek a szabadgondolkodó csapatok, amelyekből az évtized végére önálló tervezőirodák alakultak. Vezetőik azok a bátor, vállalkozó szellemű építészek voltak, akik bele mertek vágni a gazdasági önállósodás akkoriban még ismeretlen felfedezésébe. Így Kaposvárott Kampis Miklós, Pécsen a Pécsi Ifjúsági Tervezőirodában Csete György, majd később a Pécsi Építész Irodában Dévényi Sándor, Zalaegerszegen Jankovics Tibor, Miskolcon Bodonyi Csaba, és még másutt is jó néhányan. Makovecz „behozta a közösbe” sokoldalú kapcsolatait. 1981-ben kialakították a Pilisi Állami Parkerdőgazdaság ugyancsak nagy tudású erdőmérnökének, Madas Lászlónak a jóvoltából a visegrádi nyári építőtáborokat, Kampis Miklós előadás-sorozatokat szervezett Kaposvárott az antropológia Kálmán Istvánnal, majd ezekhez csatlakozott egyre több filozófus művész is. Az 1985-ös Élő Építészet című

kiállításon hatalmas átütő erővel demonstrálták munkáikat e szemlélet építésztervezői. Jellemző a korra, hogy a magyar Mezőgazdasági Kiállítás és Vásár keretében 1988-ban Kampis szervezésében alakult meg a Kós Károly Egyesülés. A negyedéves konferenciák mellett szinte egyenes út vezetett a szabadiskolákhoz Zsigmond László vezetésével, majd a Szabad Oktatási Fórumok folyamatos programjaihoz. Lényegében azzal a célkitűzéssel foglalkoztak a már diplomázott, de még kezdő építésztervezők – ellentétben a hivatalos egyetemi oktatás rendszerével –, hogy a személyiség adottságait bontsák ki. Legyen képes az egyén individuális ítélőképességének kialakítására, harmonizálja a természettudományok s a szellemi tudományok egységét, a valós életre felkészítés gyakorlati tapasztalatszerzése mellett értelmezze tervezői munkájának nem csak materiális céljait. Tanulmányozza és használja a szabadság és a felelősség, a közösség és az egyén, a természet és a belé helyezett emberi minőség arányainak módszertanát. A vándoriskolai programokat meghatározta az 1999 óta az Egyesülés évente kiírt pályázatainak, egyes programjainak kidolgozása, a felvételizők kiválogatása, majd a félévente más-más irodákban eltöltött munkája. Az egyes felvett „vándorok” kötelezően vezetett naplójának tanulságai azután lassan minden ebben részt vevő számára tapasztalati és szellemi kincsesháttéré váltak. A Kós Károly Egyesülés megalakulásának tízéves évfordulójára, 1999-ben 364 oldalon megjelentette összefoglaló

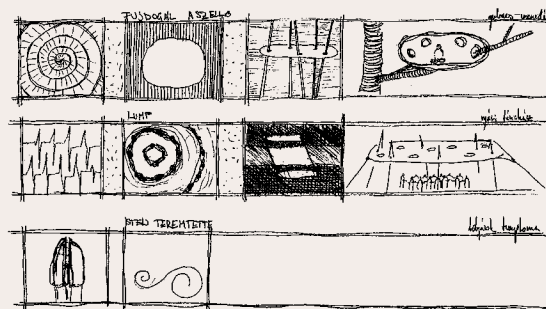
Kovács Ábel, Török Ádám,
Scherer Petra terve

kötetét, amelyben az említett történelmi áttekintések és iskolák mellett összefoglalót adott többek között a nemzetközi kapcsolatokról, az 1990-ben első számmal megjelenő Országépítő folyóiratról, az Egyesülés alapítványá alakulásáról, és bemutatta azt a 23 tervezőirodát is, amelyre a szervezet a munkáját alapozta.

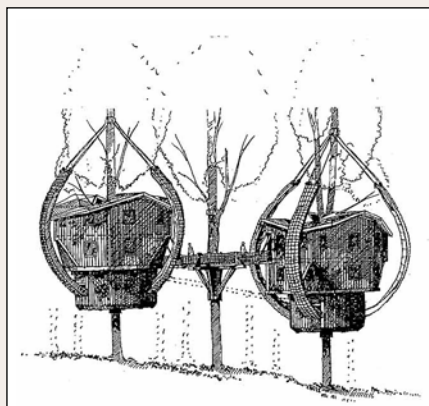

Tóth Péter rajza

A 2015-ös megjelenésű Vándorok könyve arra a hatalmas feladatra vállalkozott tehát, hogy ennek a sajátos mester-tanítvány viszonynak a mélységeibe, az egyes építészirodák és kezdő építészek közötti szellemi munkamenetbe engedjen mély betekintést, az olvasót is nem csekély szellemi vándorlásra készítve. Miközben a szerkesztők által tudatosan meghatározott öt fejezetben (1.: Kezdetek. A közösségi út keresése – Makovecz Imre, Kampis Miklós, Kálmán István, 1989–1992; 2.: Az építés szavai. A fizikai és szellemi lét közötti kapcsolat keresése – Makovecz Imre, Salamin Ferenc, 1993–1999; 3.: Építés, lak/oz/ás, gondolkodás. A hely és az identitás, a forma és a nyelv keresése – Salamin Ferenc, Turi Attila, Erhardt Gábor, 2000–2007; 4.: Szintézisre törekvés. A már bejárt utak mentén a helyes nézőpont keresése – Csernyus Lőrinc, Kovács Ábel, Rüll Tamás, Terdik Bálint, Török Ádám, 2008–2011; 5.: A kézműves léptéktől a településléptékig. A kiút keresése – Csernyus Lőrinc, Csóka Balázs, 2012–2013) az olvasó elsőre áttekintheti a felvetett gondolatok „alá” sorolt tematikát, folyamatos útelágazásokhoz jut. Ilyen izgalmas belső fejezet például a Mesterek és tanítványok, amely jó néhány fő fejezeten belül megta-

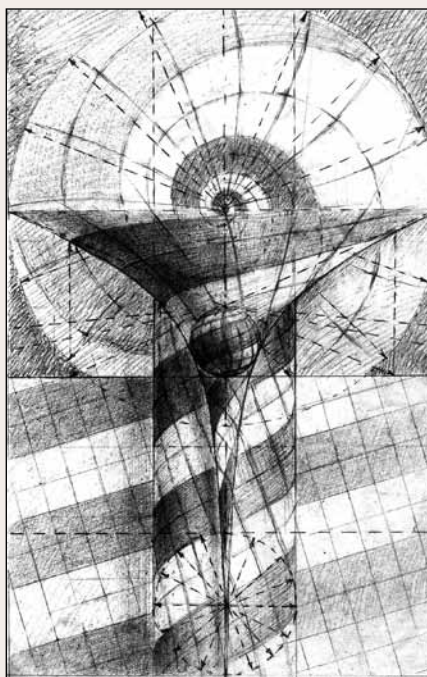
Kis Kálmán rajza

Lukács Árpád terve

lálható, s lám, az elsőben máris egy másik sajátos témafelvetéssel szembesülünk: az egybevágó minták értelmezésével. A szerkesztő kissé besegít egy megjegyzéssel: „Makovecz Imre művészetének egyik meghatározója a térkitöltő minták vizsgálata. Ez az a pont, ahol az ősi jelek, a népművészeti minták és a matematikai kristálytan összeérnek. Véleménye szerint »határlétünk kelet és nyugat között lehet, hogy mélyen természetünkben is benne van. Jó és rossz, áldás és átok között egy létező vagy nem létező vonalra álltunk, illetve ez a vonal voltunk és akartunk lenni.«” Másutt, a Szabad Oktatási Fórum Makovecz-előadásainak egyikében, nem csekélyebb mélységű kérdést szegez a hallgatóknak, mint hogy „miért vándoroltak, vonultak valaha az emberek csillagok útját követve? A hajdani vándorlásokból a kereszténységben körmenetek, zárándokvonalások lettek. Ezek útja Krisztus áldozatának helye alá, az oltárhoz vezet, oda érkezik. Ez valamiképpen áttérés a horizontális vándorlásból a vertikális, szellemi vonulásba.” Gondolom, ma már talán egyre többen megértik – más szakrális gondolatok mellett – a Makovecz által tervezett csiksomlyói befogadó templom helyét és formáját is... A Mesterek és vándorok egy másik belső fejezetében Dévényi Sándor ezt írja 1994-ben Halas Ivánnak: „Hogy másfél éve kibírod a cégnél, azt jelenti, hogy fegyelmezett, türelmes és elnéző vagy. Hogy én kibírlak, az azt, hogy tehetséges is.” De egyre több belső elágazás csábítja az olvasót, mint pl. a Kapu-téma. Ezt a konkrét és kiemelkedően jelentős szimbólummal rendelkező építészeti „tárgyat” számos alkalommal és helyzetben

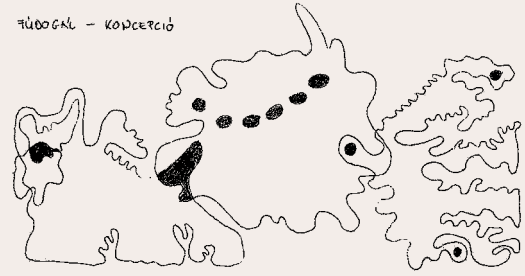
elemezték a mesterek és a tanítványok. A kapu mint határ, mint őrző, mint egy személyiségbeli változás jele, amin az ember élete során többször is átlép „valahová”. Másutt hasonlóképpen meditatív feladatok sorakoznak a Fal motívumára, annak élő és jelentésgazdag szerepére, és így tovább. Mivel maga a Mester, azaz Makovecz több ízben leszögezte, hogy számára a szerves építészet nem stílári kérdés, hanem párbeszéd a belső és a külső, a fenti és a lenti létezésekből fakadó impulzusokkal, így természetesen a körülötte szaporodó munkatársaitól, a növendékektől is hasonló meditatív hozzáállást várt el, mielőtt bármiféle konkrét feladat megrajzolásába fognának. Ugyanakkor e könyvben megtalálhatóak a magasröptű elméletek kijózanító ellentétpárjai is. Például Ekler Dezső egyik 1997-es előadásában a szertefoszlott illúziókhoz sorolta az organikus felfogást, tekintve az amerikanizálódás nyomában időnként újraéledő, majd pedig szétzilált moderniz-

Török Ádám rajza

must, amelynek helyébe a cool stílus lépett. A Kelet, a Közép, a Nyugat mint térbeli és filozófiai helyzetelemzés legalább annyira foglalkoztatta a vándorokat, miközben Kalotaszegre, Elzászba, Mádra, Erdőbényére, Kolozsvárra, a komáromi erdőbe, a hódme-

zövásárhelyi tanyavilágba, vagy a borsodi árvíz után helyreállítandó falvakba, majd a devecsér–kolontári mérgező iszapömlés utáni helyreállítás és építkezés miatt jártak felmérni, építeni, találkozásokat és gyakorlati munkákat szervezni. A Szintézisre törekvés című fejezetben egy jelentős fordulatról van szó. 2008-ban Csernyus Lőrinc, aki akkor már a Vándoriskola vezetője, azt javasolta, hogy az ad hoc jellegű vándoriskolai programok helyett egy egységes, és akár ismétlődő „tanrendet” kellene fölállítani. Ezek a korábbi tapasztalatok alapján, valamint a Kampis Miklós által korábban már megfogalmazott szellemi alapelvek szerint alkotnák a hat féléves szemeszter teljes anyagát. Ezekben továbbra is jelentős szellemi irányvonal maradt az antropozófiai szemlélet megismertetése, mellettük a közvetlen gyakorlati munka, és a közösségépítő együttlétek biztosságot is jelentő szakmai háttere. Számos helyszíni tapasztalatszerzésre, értelmezésre került sor. Így például az ópusztaszeri, Csete Györggyel közös kirándulásra, vagy a Ijubjanai utazásra. Eközben székhelypályázat kiírására és sokféle kalákamunkára került sor. A vándorok naplói élvezetes és sokféle szempontú élményrögzítéseket tartalmaznak, természetesen rajzban és tervekben is elbeszélve. A kötet e fejezetében kiemelkedő jelentőségű a Kós Károly Egyesülés 20. évfordulójára, az Iparművészeti Múzeumban megrendezett kiállítás, amelynek koncepcióját még Gerle János építész és szerkesztő dolgozta ki. A kiállítás a világháló eszmeiségét gömbspirál installáció látványra formálta, ezáltal utalva a teremtés létezésére, folytatására. A vándoriskolások aktív részvételével készült produkció a szerves gondolkodás mint a világot tejes egységében értelmező magatartás szimbóluma kívánt lenni, az építészet és a tervezett környezet egységének ebben a szellemben lehetséges megoldását jelképezve. Ebben a fejezetben számos feladat, újítás is található, a Hamvas Béla-rajzok elemzésétől a verőcei Kárpát Haza templom megépítésén át a Pécs Európa Kulturális Fővárosa akcióra készült ötletpályázatig. Számos gazdag inspirációjú téma mellett utalásokat találunk a szimbólumokkal kapcsolatos előadásokra, kiadványokra is.

Gadó Johanna rajza

Az egész kötet duzzada feladatok sokszínűségétől, miközben elég árnyaltan kirajzolódhatnak az egyes személyek alkotói értékei is. Hallatlanul inspiratív, még olvasgatás közben is empátikus élményt ad számos közös téma leleményes megoldása, amelyekről jó fotóbeszámolókat is találunk, mint például az elzászi kis falu mezején egy hatalmas tölgyfa köré épített Gubó-térkompozíció, vagy akár egyik-másik, kevésbé sikeres akció bemutatása, és azok tanulságai. A Vándoriskola építész vezetőinek fantáziadús pályázati kiírásai mellett a közvetlen megbízásaikba is bevont vándorok impozáns lehetőségeiről, gondolkodásuk folyamatos fejlesztéséről kaphatunk képet tehát.

Révai Attila rajza

2011-ben meghalt Makovecz Imre. Ennek a veszteségnek a jelentősége a maga konkrétságában azonnal nyilvánvaló volt ugyan, ám az ezáltal keletkezett űr a folytatás esélyeit és lehetséges módozatait nehéz feladattá tette közvetlen munkatársai számára. Egy 2013-ban rendezett kerekasztal-beszélgetéssel zárul a kötet, amelynek résztvevői a korábbi és a mai Vándoriskola egykori tagjai, mai tanárai voltak.

Néhány gondolatot idézek, hogy érzékelhesük, kiben milyen visszhang maradt a Mester példájából és vándoriskolai tapasztalásaiból: „Egy általános kulturális szétcsúszás tapasztalható. Esméletlen sok dologról tudnak az emberek, és ez nem csak korosztályi kérdés, ez általános dolog. De az a ko-

héziós erő, amely ezt összetartotta, eresz-
téseiben recseg-ropog. Ha végiggondolja az ember, hogy a Vándoriskolának tulajdonképpen mi a lényege, mit tanul egy diplomával rendelkező ember, akkor ez a lényeg ugyanúgy rejtve marad, mint nekünk most. Például Menyussal (Csernyus Lőrinc) az volt a feladatunk, hogy írjuk le Makovecz Imre településfejlesztési modelljét. Leírhatatlan dolog, mert gesztusokból, félmondatokból, adott esetben egy grimaszból vagy bármiből állt, az a lényeg, ami bennünk ebből megmaradt, hogy ezt így kell tennünk. Soha ebben az épületben erkölcsi példabeszédek nem hangzottak el. Amit a Vándoriskola tanít, az egy megfoghatatlan belső tartás... Az, hogy ezekben az emberekbe, ha elvágzik a Vándoriskolát, vagy ha nem, de legalább egy ideig itt voltak, fölépül-e valami belső struktúra, én úgy gondolom, ez a valódi kérdés.” (Turi Attila)

„Makovecz írta, amikor 55 éves volt, még nem volt olyan öreg – most olvastam, s rádőbbsentem, hogy hasonló volt hozzám –, hogy ő most már rájött, hogy mi erre nem gondolunk, hogy úgy élünk, mintha örökké élünk. Dolgozunk, mint »állat«, de aztán az ember rájön, hogy meg kell halni... És akkor azt mondja, hogy őt már semmi nem érdekli, ami korábban érdekelt. Az érdekli, hogy valami olyasmit csináljon, ami a túlvilággal összeköti, ami tulajdonképpen az egyéniségnek az átalakulása vagy a fejlődése, és »benned a létra«-effektusnak kéne lennie... Ilyen értelemben tulajdonképpen mindannyian egyformák vagyunk, mert vagy fejlődünk belül, vagy nem, és vagy rájövünk a végén, hogy kell majd megközelíteni életünk végén a túlvilágot, vagy nem jövünk rá..., de a körülmények változnak..., ez hatással van ránk, de éppen ezt a hatást kellene a Vándoriskolának, a gondolkodásnak, az önképzésnek kiküszöbölnie...” (Salamin Ferenc)

És mint vélekedik a Vándoriskola mai vezetője, ennek a kötetnek a szaklektora, és a Makovecz-hagyaték szakmai gondozója? „A Vándoriskola 25 évét bemutató vándornapló úgy jó, ahogy van... Ebben a korban, ahol az értékek felülről irányított mesterséges elfelejtése történik, a Kós Károly Egyetemes Vándoriskolája él Európa közepén, és

egy olyan magatartást képvisel, ami átviszi az évezredek értékeit a túloldalra. A sötétségen túlra.” (Csernyus Lőrinc)

Amíg olvastam ezeket a gondolatokat, nem csak a közeli pünkösdi miatt jutott eszembe az apostolok írásában ránk hagyományozott újszövetségi jelenet. Az, amikor a Jézus mennybemenetele utáni napokban az árván maradt tanítványok együtt vannak szokásos helyükön, s egyszer csak a nagy zúgással érkező szélben elárasztja őket az a Lélek, amelytől mindenféle nyelveken tudnak beszélni, s így elindulván szerte a világban hirdetik az evangéliumot, azaz a jó hírt, a feltámadást, s így teljesítik be küldetésüket. Nagy valószínűséggel ez a feladata mind-egyikünknek: a ránk bízott értékek hiteles továbbadása. A mai idők nagy kérdése, hogy van-e kinek. Az egykori jelentős létszámú és kiemelkedően egyéni karakterű organikus építészeti szemléletben tervező magyar építészek nem jutnak méltó és jelentős építészeti megbízásokhoz. Elismerésük nincs kellően a helyén a magyar és a nemzetközi építészeti és társadalmi trendekben, holott még mindig képesek őrizni a globalizált világban a Kárpát-medencei gondolkodás szellemi oázisait.

A Vándoriskola 25 évét bemutató, a vállalkozás jelentőségéhez méltó kötet munkatársai megtették ezt a jelentős lépést. A munkát, legalábbis, ami a hatalmas dokumentációs anyagot illeti, a megőrzött eredeti szellemiség elevevességével lehet folytatni.

Álmosdi Árpád rajza

Vándorok könyve

A Vándoriskola 25 éve, 1989–2014

Szerkesztők: Kovács Ábel, Márton László Attila, Török Ádám

Szaklektor: Csernyus Lőrinc

Kiadó: Kós Károly Alapítvány, 2015

Megrendelés: Artbureau Kft.,

06-20/4670-420 haabkatalin@gmail.com

